

Pembudayaan Etika dan Penyelesaian Konflik dalam Kalangan Agen Pembangunan di Kelantan

Ethics Inculcation and Mitigating Conflict Among
Development Agents in Kelantan

SUHANA BINTI SAAD & SURAIYA BINTI ISHAK

ABSTRAK

Secara umumnya, Malaysia masih berhadapan dengan masalah ketidakseimbangan pembangunan yang ketara antara negeri, wilayah dan juga desa-bandar. Misi Nasional RMK 9 (2006-2010) dan Pelan Integriti Nasional (2004) telah mensasarkan agenda memupuk keseimbangan pembangunan sebagai salah satu matlamat penting yang ingin dicapai. Justeru, cabaran utama yang harus ditangani ialah memantapkan integriti antara agen pembangunan pusat-negeri, juga dalam kalangan golongan yang terlibat dalam urus tadbir ekonomi dan politik negara. Makalah ini memfokus kepada senario pembangunan ekonomi-politik Kelantan sebagai kes dalam melihat isu etika yang terkandung dalam perhubungan agen pusat-negeri serta kelemahan sistem penyampaian yang wujud. Sumber-sumber sekunder seperti laporan rasmi negeri dan negara digunakan sebagai sumber utama dalam mengupas isu ini. Teori Agensi telah digunakan bagi melihat perhubungan antara agen pusat-negeri tersebut. Justifikasi bagi menggunakan Teori Agensi ialah kerana rakyat merupakan prinsipal yang telah mendelegasi kuasa mentadbir sumber milik negeri dan negara kepada agen-agen pentadbir di peringkat negeri dan pusat. Oleh yang demikian, agen-agen pentadbir negeri dan pusat (politik serta penjawat awam), mempunyai peluang untuk memperolehi capaian mudah kepada sumber-sumber berharga negeri dan negara, seterusnya mempengaruhi bentuk agihan dan pelaksanaan pembangunan di peringkat akar umbi. Berdasarkan perbincangan, boleh dikatakan perlakuan agen pembangunan peringkat pusat dan negeri merupakan penghalang kepada kelancaran pembangunan negeri yang akhirnya meletakkan kos residual dalam bentuk kemunduran kepada prinsipal utama, iaitu rakyat. Usaha memantapkan integriti dalam kalangan agen politik dan pentadbiran adalah alat inovatif yang semakin diperlukan bagi menangani konflik yang terdapat dalam kalangan agen pembangunan pusat-negeri.

Kata Kunci: Agen pusat-negeri; Teori Agensi; integriti; perlakuan etika; konflik agensi

ABSTRACT

In general, Malaysia is still faced with blatant development disparity within states, region and urban-suburban. The National Mission of the Ninth Malaysia Plan (2006-2010) and the National Integrity Plan (2004) has focused on the development parity as one of the main agenda of the country. Hence, one of the main challenges is to strengthen the integrity of federal-state development agents and all parties involved in the economic and political governance of the country. This article focuses on the political-economic development scenario in Kelantan to discuss the ethical issues embedded in the federal-state relationship and the weaknesses of the existing delivery system. Secondary reports such as the state and the country's official reports are used as the main sources in discussing the issue. Agency theory is used to describe the relationship that exists between the federal-state agents. This is because the citizens are the principles, who had delegated the authority to administer the resources owned by the country and the state, to the administrator-agents at the state and national levels. As such, the state and federal administrators (politicians and government servants) would have opportunities for easy access to valuable resources, and thereby influence its distribution as well as development implementation at the grass roots level. From the discussion, it can be said that the development agents' behaviour at the state and national levels has posed as hindrances to the development processes, that ultimately put the residual cost on the rakyat (citizens). Efforts to strengthen integrity among political agents and administrators are becoming increasingly indispensable for managing conflicts among federal-state development agents.

Keywords: Federal-state agents, agency theory, integrity; ethical behaviour; conflict agencies

PENGENALAN

Perlakuan etika pekerja merupakan elemen penting yang memberi kesan kepada pencapaian organisasi. Budaya perlakuan pekerja dapat memberi kesan kepada prestasi organisasi kerana perlakuan pekerja yang tidak beretika menghalang pencapaian maksimum prestasi organisasi (Schnatterly 2003; Matthews 1997; Drinkard 1996). Di samping itu, norma perlakuan kakitangan yang beretika dapat memberi kelebihan bersaing yang unik kepada sesebuah perusahaan (Baglini 2001; Román 2003). Justeru, etika kini telah menjadi alat bagi mengurus prestasi organisasi yang mampan (Nordin Sopiee & Razali Mohamed Ali 2001; Khaliq Ahmad 2001; Sridharan, Dickes & Caines 2002; Abdul Samad 2003; Kulik 2005; Sidek Baba 2006).

Peristiwa kegagalan organisasi tempatan dan antarabangsa serta pelbagai kemudaratan yang disebabkan perlakuan manusia atau agen yang tidak amanah dan oportunistik adalah sesuatu yang tidak asing pada masa kini (Zarinah 2005). Kes-kes semasa seperti kejadian salah urus dana awam oleh sepuluh orang pegawai awam dari Jabatan Kebajikan Masyarakat (JKM) dan Kementerian Belia dan Sukan Negara (KBSN) yang dilaporkan dalam Laporan Ketua Audit Negara 2006 merupakan contoh. Begitu juga salah urus dana awam oleh KBSN dikatakan telah membawa kerugian bernilai RM8.39 juta (Berita Harian 23 Oktober 2007); tragedi tanah runtuh di Kampung Pasir Hulu Klang yang mengorbankan empat nyawa telah menimbulkan persoalan mengenai aspek kelulusan dan pemantauan projek pembangunan di kawasan terbabit (Berita Harian 2 Jun 2006); kes kelewatan penyediaan bangunan Matrade dengan jumlah kerugian RM120 juta kepada Kerajaan Pusat telah menimbulkan keraguan tentang aspek pemberian sebutharga (Utusan Malaysia 24 Mei 2006; Berita Harian 26 Mei 2006); dan kerugian 30 peratus yang dialami SBKN Kedah telah menimbulkan soalan tentang pengurusan kewangan, khususnya mengenai belanja-belanja tidak perlu seperti kos kain rentang, sumbangan kuih raya dan seumpamanya (Utusan Malaysia 22 Jun 2006). Kejadian-kejadian ini telah menimbulkan pelbagai andaian dan persepsi mengenai etika dan integriti pihak yang terlibat.

Dalam konteks perlakuan etika yang lebih khusus, salah satu contoh perlakuan tidak beretika dan salah di sisi undang-undang ialah rasuah. Rasuah adalah gejala yang masih berlaku di Malaysia dan kedudukan Malaysia dalam indeks persepsi rasuah merupakan gambaran persepsi orang asing yang berkhidmat di Malaysia. Menurut Sulaiman (2005), walaupun tanggapan tersebut mungkin terdedah kepada bias dan tidak tepat, tetapi petunjuk tersebut adalah persepsi yang diberi oleh orang asing kepada negara dan masyarakat Malaysia. Menurut Robbins (2006) persepsi

adalah penting kerana persepsi menentukan bagaimana seseorang individu bertindak terhadap individu atau objek yang ditanggapinya. Sehubungan itu persepsi orang asing itu mampu mempengaruhi prestasi ekonomi dan kemajuan negara, terutama dalam era globalisasi yang dikatakan belum memuaskan (Sulaiman 2005). Jadual 1 menunjukkan kedudukan Malaysia dalam skor indeks persepsi rasuah antarabangsa bagi tempoh 1997 hingga 2009. Berdasarkan kedudukan dalam Jadual 1, secara keseluruhannya boleh dikatakan skor pencapaian indeks persepsi rasuah Malaysia adalah konsisten pada nilai lima (5) dengan kedudukan di antara tangga ke 29 hingga 47 berbanding negara-negara lain bagi tempoh 1997-2008. Walau bagaimanapun, indeks tersebut memperlihatkan penurunan berbanding rekod trend terdahulu, iaitu merosot kepada 4.5 mata pada tahun 2009 dengan kedudukan ke-56. Fakta ini menunjukkan masyarakat Malaysia (termasuk organisasi perniagaan) sedang berhadapan dengan masalah etika dan integriti.

Dalam konteks yang lebih luas, agen-agen yang gagal bertindak dan berkelakuan secara beretika akan mendatangkan malapetaka yang besar kepada nasib sesebuah negara dan tamadun. Gibbon (1963) telah menjelaskan bagaimana kemerosotan etika dapat mengheret tamadun Rom yang hebat kepada kehancuran. Justeru, isu mengenai perlakuan etika agen-agen pembangunan wajar diselidiki bagi melihat pengaruhnya kepada situasi pembangunan tempatan.

Semua negeri di Malaysia mempunyai tahap pembangunan yang berbeza. Oleh itu, Kerajaan telah melaksanakan pelbagai usaha bagi merapatkan jurang pembangunan antara negeri dan wilayah, seperti menggalakkan pelaburan asing dan melancarkan projek-projek pembangunan wilayah. Felda dan Felcra adalah contoh ke arah itu. Dalam dekad belakangan ini, terutamanya dalam RMK8 (2001-2005) dan RMK9 (2006-2010), lebih tumpuan telah diberikan bagi memperbaiki lagi ketidakseimbangan antara negeri (Unit Perancang Ekonomi 2006). Kepentingan usaha menyeimbangkan pembangunan antara negeri dan impak terhadap sosio-ekonomi rakyat terserlah melalui pernyataan berikut:

“...memandangkan terdapat hubungan rapat di antara ketidakseimbangan wilayah dengan ketidakseimbangan pendapatan etnik, memperbaiki ketidakseimbangan pembangunan wilayah secara tidak langsung akan menyumbang kepada pencapaian keseimbangan pendapatan etnik yang lebih baik di dalam negara. Walaupun keseimbangan wilayah yang sempurna mungkin tidak dapat dicapai sepenuhnya kerana perbezaan potensi pembangunan setiap wilayah atau negeri, kerajaan telah melaksanakan usaha untuk membangunkan negeri-negeri yang kurang maju untuk membaiki pendapatan dan kualiti hidup rakyat...” (Unit Perancang Ekonomi 2004).

JADUAL 1. Kedudukan Malaysia Mengikut Skor Persepsi Rasuah (1997-2009)

Tahun	Kedudukan	Bilangan negara dikaji	Skor Indeks Persepsi Rasuah
1997	32	52	5.01
1998	29	85	5.30
1998	32	99	5.10
2000	36	90	4.80
2001	36	91	5.00
2002	33	102	4.90
2003	37	133	5.20
2004	39	146	5.00
2005	39	160	5.10
2006	44	163	5.00
2007	43	180	5.10
2008	47	180	5.10
2009	56	181	4.50

Sumber: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices (Dicapai 21.07.2010)

Cabaran getir kerajaan dalam usaha merapatkan jurang pembangunan antara negeri dan wilayah ialah memastikan sistem penyaluran yang sempurna dan telus terhadap golongan sasaran. Hal ini kerana kegagalan dasar pembangunan sebelum ini adalah berkaitan kelemahan manusia, khususnya dalam kalangan agen pelaksana. Misalnya, dalam Kongres Ekonomi Nasional 2006 yang lalu, satu rumusan yang telah dibuat mengenai kegagalan Dasar Ekonomi Baru (DEB) ialah sistem penyaluran dasar itu yang secara langsung menyentuh tentang kelemahan manusia, rasuah dalam kalangan pelaksana dan penyalahgunaan kuasa dalam kalangan pemimpin (Harakah 8 April 2006). Di Malaysia, Kelantan merupakan salah satu negeri yang diperintah oleh pembangkang yakni Parti Islam Se-Malaysia (PAS). Cabaran pembangunan di Kelantan, khususnya dalam konteks hubungan kerajaan pusat-negeri bukan sahaja berkaitan perbezaan fahaman politik antara Barisan Nasional (BN), khususnya Parti Melayu Bersatu (UMNO) dengan PAS tetapi juga pembangunan ekonomi.

Makalah ini adalah berbentuk konseptual dan memfokuskan kepada senario pembangunan ekonomi-politik Kelantan dalam menghalusi konflik dalam kalangan agen pusat-negeri serta ketirisan sistem penyampaian yang wujud. Konflik antara Kerajaan Pusat dengan Negeri ini seterusnya cuba dilihat dalam konteks Teori Agensi bagi menerangkan bagaimana konflik antara kedua-dua agen ini boleh membawa kepada kegagalan urus tadbir baik. Walaupun teori tersebut bukanlah sebuah teori politik, tetapi amat relevan digunapakai kerana teori tersebut melihat unsur manusia yang mempunyai autoriti dan kuasa yang merupakan sebagai punca konflik. Di samping itu,

makalah ini akan merumus secara induktif punca utama yang berpotensi menghurai situasi pembangunan yang dialami negeri.

TEORI AGENSI, PERLAKUAN DAN DILEMA PEMBANGUNAN

Kelancaran pelaksanaan program pembangunan sangat bergantung kepada manusia. Manusia ialah penggerak dalam sesebuah organisasi, dan secara langsung dapat mengenakan pengaruh mereka terhadap organisasi (institusi) melalui pembabitan mereka dalam pelbagai tanggungjawab dan peranan (Steidlmeir 1992; Mohd Affandi Hassan 1985). Menurut Nik Mustapha Hj Nik Hassan (1999), ketidakcekapan dan kegagalan mencapai matlamat ada kaitannya dengan sikap dan gelagat manusia. Selari dengan teori disiplin pengurusan, iaitu Teori Agensi (Jensen & Meckling 1976), dalam situasi di mana wujud pengasingan di antara pengurusan organisasi dan pemilik organisasi, lazimnya isu konflik agensi akan timbul. Konflik agensi timbul apabila wujud keadaan asimetri di antara pihak pengurusan dan pemilik, iaitu pengurusan lazimnya mempunyai kedudukan yang lebih baik kerana dapat mengawal sumber yang diamanahkan oleh pemilik. Seorang pengkaji lain, iaitu Gutner (2005a; 2005b) turut menggunakan Teori Agensi bagi menghuraikan mengenai konflik agensi dan prestasi organisasi bukan perniagaan di peringkat antarabangsa, iaitu Bank Dunia. Menurut beliau, Teori Agensi sesuai digunakan bagi menghurai fenomena yang timbul hasil perhubungan berasaskan pendelegasian autoriti oleh satu

pihak kepada satu pihak lain. Dalam konteks makalah ini, rakyat adalah prinsipal yang telah mendelegasi kuasa mentadbir sumber negeri dan negara kepada agen-agen pentadbir di peringkat negeri dan pusat. Oleh yang demikian, agen-agen pentadbir negeri dan pusat (politik serta penjawat awam), mempunyai peluang dan potensi untuk memperolehi capaian mudah kepada sumber-sumber berharga negeri dan negara, seterusnya mempengaruhi bentuk agihan dan pelaksanaan pembangunan di peringkat akar umbi. Makalah ini menggunakan pendekatan memaparkan profil pembangunan dan suasana politik semasa di Kelantan sebagai asas penghujahan kepada permasalahan pembudayaan etika dan integriti yang belum menyeluruh dalam kalangan individu yang diberi kuasa dan tanggungjawab tertentu. Penekanan diberi kepada etika dan integriti modal insan kerana manusia adalah subjek yang akan menggerakkan segala instrumen dan polisi yang direncana. Konflik agensi akan mengherotkan pencapaian matlamat yang dipentingkan oleh prinsipal dan memberi impak negatif kepada prinsipal seperti yang dikemukakan oleh Teori Agensi.

Perbincangan mengenai perlakuan etika manusia yang memegang kuasa dan/atau diberi suatu amanah atau tanggungjawab tertentu turut berhubung kait dengan urus tadbir (governance). Abdul Halim Ali (2001) menyatakan urus tadbir yang baik akhirnya harus membawa kesan terhadap kualiti hidup semua warga negara yang lebih baik berbanding tempoh terdahulu, antaranya seperti peningkatan taraf hidup meliputi aspek upah, pendidikan, penjagaan kesihatan, keselamatan sosial, kestabilan politik, keselesaan material serta pembangunan spiritual. Pelbagai definisi urus tadbir dapat dilihat dalam Abdul Halim Ali (2001), tetapi secara umumnya semua definisi tersebut membawa kepada makna cara kuasa dilaksanakan oleh kerajaan dalam mengurus hal ehwal negara yang merangkumi sosial dan sumber ekonomi negara. Beliau turut mengemukakan definisi urus tadbir tersendiri iaitu ... 'formulasi dan implementasi polisi menerusi penglibatan sinergik sektor swasta dan ketiga (selain daripada kerajaan)...' Urus tadbir yang baik pula menekankan kebaikan atau kebajikan serta responsif terhadap kehendak rakyat. Kajian Mohd Yusof Kasim, Mohd Shukri Haji Noor & Rashila Ramli (2001), telah menemui sembilan kriteria utama yang dikaitkan dengan urus tadbir yang baik mengikut persepsi golongan kelas pertengahan di Malaysia. Penemuan kajian mereka turut menemui paten ketara mengenai pengertian urus tadbir yang baik menurut persepsi dalam kalangan golongan profesional di negeri Kelantan, iaitu urus tadbir yang berdasarkan prinsip-prinsip dan nilai-nilai yang terdapat di dalam Quran dan Hadis serta pendapat ulama. Menurut Anuar Razak (2000) demokrasi ialah satu bentuk pelaksanaan urus tadbir oleh rakyat melalui mekanisme perwakilan. Demokrasi ialah

satu alat bagi mencapai matlamat akhir yang diinginkan dan bukannya satu matlamat akhir yang khusus. Justeru itu, setiap agen atau wakil yang dipilih wajib memperjuangkan kepentingan prinsipal utama, iaitu rakyat jelata. Walau bagaimanapun, urus tadbir yang baik tidak mungkin dapat dicapai selagi agen-agen tersebut menunjukkan bentuk perlakuan yang menyisihkan kepentingan rakyat (prinsipal).

PROFIL POLITIK DAN EKONOMI KELANTAN

Merujuk kepada pembangunan di Kelantan, negeri ini secara politiknya mendapat perhatian umum berbanding negeri-negeri lain di Malaysia. Kesedaran politik penduduk negeri ini juga sangat tinggi walaupun secara ekonominya negeri ini antara yang termundur (Jadual 2 dan Jadual 4). Sejak tahun 1959 hingga tahun 1974, Kelantan diperintah oleh PAS, iaitu hampir 15 tahun. PAS juga pernah membentuk sebuah kerajaan campuran bersama BN pada tahun 1973 tetapi kerjasama politik ini tidak kekal lama kerana pada tahun 1977 PAS telah keluar daripada gabungan BN dan kembali menjadi pembangkang. Pada tahun 1978, UMNO telah berjaya mengambilalih semula Kelantan daripada PAS sehinggalah tahun 1990. Semasa pilihanraya 1990 itu PAS bersama-sama Semangat 46 (S46), Berjasa dan Hamim, membentuk Angkatan Perpaduan Ummah (APU) dan menyapu bersih semua kerusi dengan kemenangan 39-0. Kejayaan PAS bersama APU mendirikan kerajaan negeri di Kelantan memberikan tamparan yang kuat kepada Kerajaan Pusat. Kemenangan tersebut dianggap sebagai 'cabaran dari pinggir' yang mempunyai kekuatan tersendiri. Kejayaan PAS di Kelantan membayangkan cabaran dari sebuah negeri kecil berhadapan dengan Kerajaan Pusat yang pada hakikatnya lebih besar dan berkuasa (Mohd Izani Mohd Zain 2005). Selepas tahun 1990 tekanan demi tekanan dari segi ekonomi dirasai oleh kerajaan negeri (In-Won Hwang 2003).

Dari segi demografi, negeri Kelantan dikenali sebagai 'rural Malay heartland' dengan jumlah populasinya seramai 1,479.7 juta orang, daripada jumlah ini kaum bumiputera merupakan majoriti yang mewakili 93 peratus penduduk atau 1,381.4 juta orang, diikuti oleh 52,000 orang Cina atau 3.5 peratus dan 0.27 peratus orang India atau 4000 orang (Jabatan Perangkaan Malaysia 2004). Kelantan juga merupakan negeri yang mencatatkan kadar kemiskinan kedua tertinggi selepas Sabah bagi tahun 1999 dan 2002. Kadar kemiskinan bagi tahun 1999 ialah 18.7 peratus dan menurun sedikit kepada 12.4 peratus pada tahun 2002. Dari segi kadar kemiskinan tegar isi rumah di Malaysia, Kelantan merupakan negeri yang mencatatkan kadar kemiskinan tegar tertinggi diikuti oleh Sabah, Kedah dan

Terengganu. Kadar kemiskinan tegar di Kelantan ialah 7.4 peratus pada tahun 1995 dan menurun kepada 3.6 peratus pada tahun 2002 (Jadual 2).

JADUAL 2. Kadar Kemiskinan Tegar Isi Rumah di Malaysia 1995 dan 2002 (peratus)

Negeri	1995	2002
Johor	0.5	0.2
Kedah	3.7	3.0
KELANTAN	7.4	3.6
Melaka	1.6	0.1
Negeri Sembilan	1.0	0.3
Pahang	1.2	0.1
Perak	1.9	1.3
Perlis	2.7	1.8
Pulau Pinang	0.7	0.3
Sabah	4.9	3.1
Sarawak	1.3	0.6
Selangor	0.5	0.2
Terengganu	7.5	2.8
W.P. Kuala Lumpur	0.0	0.0

Sumber: Unit Perancang Ekonomi (2004).

Proses urbanisasi dikatakan dapat membawa arus pemodenan dan menyumbang kepada aktiviti yang boleh meningkatkan taraf hidup penduduk, walau bagaimanapun Kelantan hanya mengalami kadar urbanisasi sebanyak 34.2 peratus setahun berbanding keluasannya yang berjumlah 15,020 km persegi (Majlis Perundingan Ekonomi Negara 2001). Berdasarkan (Jadual 3), rumusan yang dapat dibuat ialah tumpuan pembangunan masih lagi berpusat kepada negeri-negeri yang telah maju seperti Pulau Pinang, yang mencatatkan kadar purata urbanisasi sebanyak 72.4 setahun dan Selangor sebanyak 70.3 peratus walaupun kedua negeri ini adalah secara

relatif lebih kecil berbanding Kelantan. Kadar urbanisasi yang agak perlahan ini menyebabkan banyak kawasan luar bandar masih belum dimajukan. Sehubungan itu, kebanyakan penduduknya masih lagi mengekalkan aktiviti ekonomi, sumber pendapatan dan taraf hidup yang tidak jauh berbeza daripada dahulu (Majlis Perundingan Ekonomi Negara 2001).

Kajian oleh S. Husin Ali (1978); dan Ishak Shari (1988) telah membuktikan bahawa kemiskinan merupakan isu utama di Kelantan terutama dalam dekad 1970-an dan 1980-an. Namun, berdasarkan (Jadual 4), kemiskinan masih merupakan isu utama di Kelantan hingga kini. Bagi pendapatan di luar bandar, jumlah pendapatan tertinggi sebanyak RM4,066 hanya diperolehi sebanyak 20 peratus yang tertinggi sahaja, manakala pendapatan sebanyak RM1526 berada dalam kelas pendapatan 40 peratus pertengahan dan RM631 berada dalam kelas pendapatan 40 peratus terendah. Data ini menjelaskan bahawa pendapatan terendah, iaitu RM631 mewakili hampir 40 peratus penduduk negeri Kelantan bagi kawasan luar bandar. Hal ini juga berlaku di kawasan bandar, pendapatan tertinggi, iaitu RM8,8818 hanya mewakili 20 peratus kelas pendapatan tertinggi, dan pendapatan RM2,978 mewakili 40 peratus kelas pendapatan pertengahan. Pendapatan terendah penduduk bandar ialah RM1,163 yang mewakili 40 peratus kelas pendapatan terendah (Majlis Perundingan Ekonomi Negara 2001).

Dalam tempoh 1980-an, nisbah Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) per kapita mengikut purata negara secara umumnya berkurangan daripada 0.46 kepada 0.39 bagi Kelantan. Dibandingkan dengan negeri-negeri lain, nisbah pendapatan per kapita bagi Kelantan dan Sabah adalah konsisten dalam tempoh 1980-an. Bagaimanapun selepas tahun 1990, angka ini telah jatuh daripada 0.46 peratus bagi tahun 1985 menjadi 0.39 pada tahun 1990

JADUAL 3. Kadar Urbanisasi Mengikut Negeri di Malaysia, 1980, 1991, 1995 & 2000 (peratus)

Negeri	1980	1991	1995	2000	Purata
Johor	0.5	0.2	51.8	56.4	47.85
Kedah	3.7	3.0	36.9	42.1	31.62
KELANTAN	7.4	3.6	35.7	39.4	34.22
Melaka	1.6	0.1	44.0	49.8	39.15
Negeri Sembilan	1.0	0.3	44.7	47.6	41.85
Pahang	1.2	0.1	31.9	33.7	30.57
Perak	1.9	1.3	60.5	67.8	53.7
Perlis	2.7	1.8	30.4	35.3	25.32
Pulau Pinang	0.7	0.3	80.6	86.1	72.37
Sabah	4.9	3.1	35.2	38.2	31.52
Sarawak	1.3	0.6	43.4	50.5	37.47
Selangor	0.5	0.2	82.6	89.4	70.3
Terengganu	7.5	2.8	45.1	45.7	44.57
W.P. Kuala Lumpur	0.0	0.0	100.0	100.0	49.7

Sumber: Majlis Perundingan Ekonomi Negara (2001).

JADUAL 4. Perolehan Pendapatan Penduduk Kelantan
Mengikut Kelas Pendapatan

	20% tertinggi (RM)	40% pertengahan (RM)	40% terendah (RM)
Bandar	8,8818	2,978	1,163
Bumiputera	7,128	2,467	1,011
Cina	9,368	4,045	1,507
India	7,970	2,954	1,247
Lain-lain	13,206	2,009	779
Luar Bandar	4,066	1,526	631
Bumiputera	3,516	1,406	593
Cina	6,660	2,342	1,032
India	4,491	1,987	911
Lain-lain	2,706	1,008	543

Sumber: Majlis Perundingan Ekonomi Negara (2001).

(In-Won Hwang 2003). Pencapaian bagi tempoh 2001 hingga 2003 hanyalah 1.30 peratus dan 2.90 peratus bagi tempoh 2001 hingga 2005 (Jadual 5).

Kelantan juga menerima modal pelaburan yang sangat rendah berjumlah RM1.1 billion daripada jumlah keseluruhan RM116.2 billion atau 0.9 peratus di bawah RMK6 (1991-1995) sedangkan modal pelaburan

di negeri-negeri lain meningkat. Sebagai contohnya, Terengganu telah menerima jumlah modal pelaburan yang kedua terbesar bernilai RM16.4 billion atau 14.1 peratus, sementara Perlis yang mencatatkan jumlah terendah bagi tempoh 1986-1990 meningkat daripada RM36 juta kepada RM2.2 billion (dua kali ganda jumlah modal pelaburan Kelantan) di samping peningkatan dalam jumlah projek perkilangan dari 10 projek menjadi 39 projek bagi tempoh tersebut (Unit Perancang Ekonomi 2001b).

DILEMA PEMBANGUNAN KELANTAN

Secara umum boleh dikatakan bahawa kesulitan pembangunan ekonomi di Kelantan merupakan kesulitan politik juga disebabkan kesukaran untuk PAS bekerjasama dengan UMNO bagi membawa kemajuan pesat ke negeri itu. Kerajaan Pusat melihat tidak ada alasan untuk memberi peruntukan yang lebih kepada negeri yang diperintah oleh pembangkang. Pada Disember 1990, Timbalan Menteri Kewangan, Loke Yuen Yow mengumumkan Kerajaan Negeri berhutang kepada Kerajaan Pusat sebanyak RM711.67 juta termasuk RM10 juta faedah pinjaman. Daripada sejumlah wang itu, sebanyak RM73.72 juta adalah untuk kemudahan bekalan air, RM74.34 juta untuk program perumahan kos rendah, RM308.61 juta adalah dari pinjaman untuk membantu SEDC dan RM255.00 untuk

JADUAL 5. Kadar Pertumbuhan Tahunan Purata KDNK dan Nisbah Per Kapita
Negara Mengikut Negeri, 2001-2005

Negeri	KDNK Nilai Pembeli Mengikut Harga 1987		Nisbah Per Kapita Kepada Purata Negara		
	2001-2003	2001-2005	2000	2003	2005
NEGERI MAJU	3.00	4.20	1.21	1.20	1.20
Johor	3.20	4.60	0.95	0.97	0.98
Melaka	2.30	3.90	1.07	1.03	1.04
Negeri Sembilan	2.20	3.60	0.88	0.92	0.92
Perak	2.60	3.90	0.92	0.82	0.83
Pulau Pinang	3.30	4.50	1.46	1.45	1.47
Selangor	3.80	4.50	1.20	1.27	1.26
W.P Kuala Lumpur	3.80	4.50	2.06	1.27	1.26
NEGERI KURANG MAJU	2.90	4.00	0.78	0.78	0.78
Kedah	1.40	3.00	0.61	0.58	0.57
KELANTAN	1.30	2.90	0.42	0.40	0.40
Pahang	3.10	3.90	0.71	0.68	0.67
Perlis	0.90	2.60	0.74	0.64	0.64
Sabah	2.60	3.80	0.63	0.64	0.63
Sarawak	4.10	4.80	0.88	0.94	0.94
Terengganu	3.00	4.20	1.59	1.57	1.55
Malaysia	3.00	4.20	1.00	1.00	1.00

Sumber: Unit Perancang Ekonomi (2001b).

perbelanjaan lain. Timbalan Menteri Kewangan tersebut juga menegaskan, Kerajaan Pusat tidak akan memberikan bantuan kewangan yang baru sehingga hutang lama selesai. Sebagai tindak balas, pemimpin PAS telah menegaskan mereka tidak akan bertanggungjawab terhadap hutang yang dibuat oleh UMNO semasa mereka memerintah Kelantan. Hal ini kerana PAS berhutang sebanyak RM700 juta kepada Kerajaan Pusat hanya dalam tempoh beberapa bulan sahaja selepas mengambilalih kerajaan daripada UMNO. Pada tahun 1978 apabila UMNO mengambilalih Kelantan daripada PAS, mereka hanya berhutang sebanyak RM74 juta kepada Kerajaan Pusat. Menurut Mohammad Agus Yusoff (1998), isu hutang ini digunakan oleh pemimpin UMNO untuk menghantar mesej kepada rakyat bahawa tanpa bantuan kewangan dari Kerajaan Pusat tidak ada Kerajaan Negeri yang boleh berfungsi secara efektif.

Selain daripada isu hutang, bilangan projek pembuatan yang diluluskan untuk negeri Kelantan juga kurang jika dibandingkan dengan bilangan penduduknya yang berjumlah 1,479.7 juta orang (Jabatan Perangkaan Malaysia 2004). Ini melebarkan lagi spekulasi bahawa Kerajaan Pusat cuba menekan pembangkang, khususnya Kerajaan Negeri bagi mengembangkan kegiatan ekonomi mereka kerana perbezaan politik. Jadual 6 menunjukkan dalam tempoh 2001-2003, sebanyak 1,599 buah projek atau 67.2 peratus daripada jumlah projek pembuatan yang diluluskan adalah di dalam negeri Johor, Pulau Pinang dan Selangor yakni lebih tertumpu kepada negeri-negeri yang telah maju (Unit Perancang Ekonomi 2001b).

Negeri Kelantan pula adalah antara negeri yang mempunyai bilangan projek diluluskan yang kecil, iaitu

23 buah sahaja untuk tempoh 2001-2003. Walaupun terdapat negeri lain seperti Perlis, Wilayah Persekutuan Labuan dan Terengganu yang juga mempunyai bilangan projek pembuatan yang sedikit, tetapi negeri-negeri tersebut (kecuali Terengganu) secara relatifnya mempunyai keluasan negeri yang lebih kecil berbanding Kelantan (Unit Perancang Ekonomi 2001b). Dari segi peruntukan wang mengikut negeri, dalam tempoh RMK6 (1991-1995) peratusan peruntukan kian berkurangan selepas pilihanraya 1990 bagi Kelantan dan Sabah, iaitu dari 11.2 peratus pada tahun 1986-1990 kepada 8.0 peratus pada tahun 1991-1995 jika dibandingkan dengan peningkatan relatif atau pengurangan minima bagi negeri lain. Keadaan ini menunjukkan bahawa apabila BN menguasai Kelantan dan Sabah sekitar 1980-an berlaku peningkatan dalam jumlah peruntukan Kerajaan Pusat bagi kedua-dua negeri tersebut misalnya dari 10.6 peratus pada tahun 1981-1985 kepada 11.2 peratus bagi tahun 1986-1990. Sebagaimana ditunjukkan dalam Jadual 7 bagi kes negeri Kelantan peruntukan sebenar Kerajaan Pusat telah dipotong menjadi 2.6 peratus daripada jumlah asal 3.8 peratus bagi tempoh 1991-1995 (In-Won Hwang 2003).

Pada amnya, Kerajaan Negeri perlu bergantung kepada sumber kewangan Kerajaan Persekutuan kerana sumber-sumber pendapatannya daripada hasil tanah, hutan, galian, zakat fitrah dan lain-lain agak terhad. Kerajaan Negeri juga memperolehi sumber kewangan daripada pemberian Kerajaan Pusat dan juga melalui pinjaman. Sumber ini digunakan untuk memelihara jalan negeri, untuk maksud tertentu sesebuah negeri dan untuk pembangunan dan menambah hasil negeri. Jumlah yang diperolehi pula

JADUAL 6. Bilangan Projek Pembuatan yang Diluluskan Mengikut Negeri, 2001 – 2003

Negeri	Bilangan Projek			Jumlah
	2001	2002	2003	
Johor	191	191	145	527
Kedah	70	47	39	156
KELANTAN	10	6	7	23
Melaka	37	23	24	84
Negeri Sembilan	34	34	30	98
Pahang	22	13	13	48
Perak	48	46	45	139
Perlis	4	3	2	9
Pulau Pinang	124	111	89	324
Sabah	24	20	16	60
Sarawak	31	33	22	86
Selangor	302	238	208	748
Terengganu	7	4	5	16
W.P Kuala Lumpur	23	22	15	60
W.P Labuan	1	1	0	2
Jumlah	928	792	660	2380

Sumber: Unit Perancang Ekonomi (2001b).

JADUAL 7. Peruntukan Pembangunan Kerajaan Pusat mengikut Negeri 1981-1995

Negeri	1981-1985		1986-1990		1991-1995	
	RM (juta)	%	RM (juta)	%	RM (juta)	%
Selangor	3,924	8.0	2,288	6.1	4,295	7.8
Wilayah Persekutuan	5,264	10.7	2,228	6.0	4,608	8.4
Johor	3,357	6.9	2,658	7.1	3,794	6.9
Melaka	653	1.3	378	1.0	924	1.7
Negeri Sembilan	1,297	2.7	911	2.4	1,548	2.8
Pahang	3,091	6.3	2,496	6.7	2,837	5.2
Perak	3,676	7.5	2,054	5.5	2,563	4.7
Perlis	637	1.3	421	1.1	505	0.9
Pulau Pinang	1,469	3.0	725	1.9	1,548	2.8
Sarawak	3,286	6.7	1,946	5.2	3,209	5.8
Terengganu	2,544	5.2	2,063	5.5	2,729	5.0
Kedah	2,621	5.3	2,363	6.3	2,826	5.1
Sabah	2,585	5.3	2,253	6.0	2,307	4.2
KELANTAN	2,618	5.3	1,933	5.2	2,063	3.8
<i>Multi-state</i>	12,015	24.5	12,566	33.7	19,243	35.0
Jumlah	49,026	100.0	37,290	100.0	55,000	100.0

Sumber: Unit Perancang Ekonomi (1986; 1991).

tertakluk kepada bilangan rakyat dalam negeri. Menurut Artikel 111 (2) Perlembagaan Persekutuan, Kerajaan Negeri tidak boleh meminjam wang melainkan daripada Kerajaan Pusat atau daripada mana-mana bank bagi tempoh pinjaman yang tidak melebihi lima tahun (Mohd. Salleh Abas 1997). Peruntukan ini telah meningkatkan lagi pergantungan Kerajaan Negeri kepada Kerajaan Pusat untuk sumber kewangannya.

Disebabkan perbezaan fahaman politik antara Kerajaan Pusat dengan Kerajaan Negeri, maka bantuan kewangan boleh dijadikan sandaran utama untuk menyekat sumber Kerajaan Negeri. Sebagai contohnya, pada tahun 1994 Kerajaan Pusat telah menanggungkan bayaran kepada Kerajaan Negeri berjumlah RM93.85 juta bagi tahun kewangan 1993. Tindakan ini ternyata bercanggah dengan Akta Prosedur Kewangan (Financial Procedure Act, Section 61) yang menyebut satu tahun kewangan adalah bermula pada 1 Januari dan berakhir pada 30 Disember tahun yang sama (Mohammad Agus Yusoff 1998). Hal ini bermakna, Kerajaan Negeri mempunyai keupayaan yang sangat terbatas untuk membangunkan projek-projek besar. Di samping itu, terdapat juga peruntukan Kerajaan Pusat yang dikurangkan sebagai bayaran hutang terkumpul Kerajaan Negeri yang berjumlah RM753 juta, yang kebanyakan daripada jumlah ini adalah hutang yang terbentuk semasa UMNO menerajui Kelantan (In-Won Hwang 2003).

Penubuhan Jabatan Pembangunan Persekutuan (JPP) oleh Kerajaan Pusat pada tahun 1990 turut melebarkan konflik sedia ada. Di bawah JPP, semua projek dikawal dan dipantau oleh agensi ini yang diletakkan secara langsung di bawah Unit Penyelarasan dan Pelaksanaan,

Jabatan Perdana Menteri. Agensi ini bertujuan merangka, mengimplimentasi, mengkoordinasi, menyelia dan menilai program-program pembangunan. Hubungan JPP dengan Kerajaan Negeri tidak hanya terhadap perkara-perkara rasmi seperti meluluskan projek, tetapi bantuan kewangan dari Kerajaan Pusat juga disalurkan melalui agensi ini. Kerajaan Negeri boleh memohon bantuan daripada Kerajaan Pusat untuk sesuatu projek tetapi haruslah dinilai dan dipantau oleh JPP (Mohammad Agus Yusoff 1998).

Isu yang lebih besar berkaitan sistem penyaluran melalui JPP ini ialah agihan yang tidak sampai kepada rakyat. Umpamanya, dalam kes penyalahgunaan peruntukan wang daripada Dana Khas Persekutuan seperti dibuktikan dalam Laporan Ketua Audit Negara 2005. Wang Dana Khas sumbangan Petronas adalah peruntukan yang digunakan untuk membiayai program atau aktiviti golongan kurang upaya atau yang lebih memerlukan. Kelantan turut menerima Dana Khas tersebut berjumlah RM53 juta. Di Kelantan program pembiayaan Dana Khas perlu mendapat kelulusan Ketua Pengarah Unit Penyelarasan dan Pelaksanaan, Jabatan Perdana Menteri. Bagaimanapun, program bina insan, bencana alam dan bantuan sosio-ekonomi berjumlah RM0.88 juta telah dilaksanakan tanpa kelulusan unit berkenaan. Projek-projek tersebut dimulakan setelah menerima persetujuan Pengerusi Badan Perhubungan UMNO Kelantan. Tuntutan berjumlah RM0.88 juta telah dikemukakan kepada JPP Kelantan dan sehingga Laporan Audit 2005 selesai, tuntutan tersebut belum dijelaskan. Kerajaan Negeri mengatakan mereka tidak terlibat dengan sebarang peruntukan Program Pembiayaan Dana Khas di Kelantan kerana peruntukan tersebut disalurkan melalui JPP Kelantan. Sehubungan itu, Kerajaan

Negeri berpendapat, salah guna Dana Khas tersebut berpunca daripada campurtangan politik UMNO negeri dan tiada kaitan dengan pimpinan Kerajaan Negeri (Harakah 1 Oktober 2006). Ini juga berikutan pernyataan terbuka Tun Dr. Mahathir bahawa sumbangan atau wang Kerajaan Pusat untuk projek pembangunan boleh diluluskan oleh Ketua Bahagian UMNO di Kelantan. Beliau juga telah menasihati semua Ketua Bahagian menyediakan *service centers* bagi setiap kawasan perwakilan mereka (In-Won Hwang 2003). Menurut Abdullah Sanusi Ahmad (1987), perjalanan pentadbiran di negara Malaysia pada sesetengah peringkat boleh menimbulkan salah faham kerana terdapatnya campurtangan ahli politik. Antara puncanya ialah tidak mengetahui batas kuasa dan peranan yang dimainkan oleh pentadbiran yang akhirnya tidak membawa apa-apa faedah dari segi pembangunan. Di peringkat daerah pula, ahli politik selalu memikirkan mereka berada dalam sebuah parti yang memegang teraju pemerintahan, maka mereka berhak membuat sesuatu yang berkaitan dengan pentadbiran tanpa menghiraukan kedudukan para pentadbir.

KE ARAH PEMANTAPAN INTEGRITI ANTARA AGEN

Senario pembangunan Kelantan itu menjelaskan bahawa, perlakuan manusia (agen-agen politik dan/atau pentadbir pusat-negeri) dikenalpasti menjadi penghalang utama kepada kelancaran usaha pembangunan negeri, serta meletakkan kos residual dalam bentuk kemunduran kepada prinsipal utama, iaitu rakyat jelata. Masalah perlakuan dikesan berlaku pada mana-mana hubungan, iaitu sama ada dalam hubungan negeri-pusat (berlainan fahaman politik), dan/atau dalam keseluruhan sistem penyampaian kerajaan (sekalipun memegang fahaman politik yang sama).

Sebagai rumusan perbincangan, pembudayaan etika dan integriti ialah satu alat menyelesaikan konflik agensi dalam mencapai tadbir urus yang baik (*good governance*), supaya wujud keseimbangan pembangunan antara negeri di Malaysia. Makalah ini melihat pencapaian matlamat tadbir urus yang baik (yang berhajatkan kepada kerjasama dalam konteks mempercayai antara satu sama lain) mesti ditunjangi oleh nilai-nilai etika yang khusus. Menurut Abdul Halim Ali (2001), lima nilai utama yang perlu untuk menyokong urus tadbir baik iaitu:

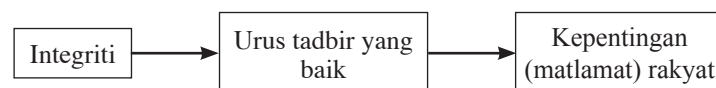
1. Keterbukaan (*openness*)
2. Ketelusan (*Transparency*)

3. *Inclusiveness*
4. Keadilan
5. Akauntabiliti

Kesemua nilai utama tersebut adalah untuk melahirkan satu tahap integriti yang tinggi dalam pelaksanaan sesuatu tanggungjawab agen. Tanpa integriti yang tinggi, urus tadbir yang baik tidak akan dapat diwujudkan dan kemunduran negeri adalah salah satu kesan daripada kepincangan yang akan berterusan. Rajah 1 menjelaskan secara ilustrasi perkaitan antara integriti dan tadbir urus yang baik. Bertepatan dengan pernyataan Anuar Razak (2000), demokrasi adalah salah satu bentuk alat yang digunakan bagi mencapai matlamat akhir. Justeru itu, alat tidak mungkin dapat berfungsi sendiri, melainkan sehingga digerakkan oleh penggerakannya iaitu manusia. Begitu juga dalam penyampaian sektor awam, perlu kepada manusia yang mempunyai kualiti tertentu jika matlamat akhir ingin dicapai. Sehubungan itu, urus tadbir yang baik hanya tercapai jika semua agen telah membudayakan etika dan integriti sebagai cara masing-masing melaksanakan tugas dan tanggungjawab. Hasil akhir yang akan dicapai dari pelaksanaan urus tadbir yang baik ialah dalam bentuk kesejahteraan rakyat yang holistik seperti yang dinyatakan oleh Abdul Halim Ali (2001).

Walau bagaimanapun pembudayaan etika dan integriti adalah lebih mudah untuk diperkatakan berbanding untuk dilaksanakan. Namun begitu, sudah pasti satu pendekatan yang merentasi sempadan konvensional adalah perlu bagi menghasilkan usaha yang lebih gigih dan berlipat ganda daripada semua pihak. Malahan makalah ini melihat usaha pembangunan negeri dan negara hanya berjaya jika dan hanya jika asas urus tadbir yang baik terlebih dahulu diwujudkan. Urus tadbir yang baik pula hanya menjelma dengan berpaksikan pegangan nilai dan moral yang tinggi. Krisis nilai yang berterusan akan memesongkan hasrat untuk membina satu tamadun yang berkesan (Mohd Affandi Hassan 1985). Salah satu contoh perlakuan tidak beretika yang mampu mengikis segala keberkesanan usaha membangunkan negeri dan negara ialah gejala rasuah (Mustafar Haji Ali 2005). Justeru, strategi penerapan nilai-nilai baik dan moral yang terkandung dalam Pelan Integriti Nasional (PIN) dijangka dapat membina landasan kepercayaan dan kerjasama antara semua pihak serta membina modal insan yang kompeten dan berakhlak yang akan menyokong segala usaha pembangunan.

Dalam konteks yang lebih khusus di Kelantan, makalah ini turut menyarankan agar diwujudkan kerjasama yang

RAJAH 1: Perkaitan Integriti, Urus Tadbir dan Matlamat Prinsipal

merentasi sempadan politik. Perhubungan baik antara agen negeri dan pusat ialah satu faktor yang turut menentukan tahap pembangunan negeri. Ini kerana negeri tidak dapat lari daripada bergantung kepada pusat khususnya dalam aspek kewangan, malahan pada peringkat tertentu Kerajaan Pusat juga memerlukan sokongan Kerajaan Negeri untuk merealisasikan agenda pembangunan nasionalnya yang holistik. Justeru itu kemampuan mengenyepikan kepentingan politik kepartian dapat menjadi pemangkin pembangunan yang merentasi sempadan konvensional di Malaysia ketika ini. Ini selari dengan petikan Tengku Razaleigh yang berbunyi (dlm. Alias Muhamad 1975: 33):

“...Pada masa akan datang kepentingan politik dan semangat kepartian mestilah diketepikan jika kita mahu mewujudkan satu bangsa yang bersatu dan makmur”

Walau bagaimanapun usaha mewujudkan kerjasama antara parti yang berlainan fahaman politiknya adalah sesuatu yang mencabar di Malaysia ketika ini. Namun begitu, sekiranya langkah pembudayaan etika dan integriti berjaya dilaksanakan, Malaysia akan mempunyai generasi yang lebih terbuka dan berupaya merealisasikan kerjasama politik yang merentasi sempadan ideologi. Langkah lain yang dapat dilakukan bagi merealisasikan kerjasama ini ialah dengan mewujudkan generasi yang sanggup menerima pluralisme dan melihat pluralisme sebagai sesuatu yang dapat memangkin pembinaan tamadun yang lebih baik.

Dalam konteks Malaysia yang meletakkan Islam sebagai agama rasmi serta komposisi khidmat awam yang dikuasai oleh individu Muslim dan Bumiputera, maka sudah sampai waktunya untuk melakukan satu anjakan paradigma pemikiran pengurusan dengan berteraskan tauhid. Dengan mengandaikan kebenaran Teori Agensi, maka di situlah terbitnya keperluan untuk mengubah perspektif dalam membina teori pengurusan masa hadapan yang berorientasikan andaian yang lebih positif mengenai manusia (Kulik 2005; Ghoshal 2005; Pfeffer 2005; Donaldson 2005). Meskipun ada teori pengurusan sedia ada yang mengandaikan sesuatu yang positif mengenai manusia (sebagai contoh Teori Y), tetapi teori ini akhirnya tetap menghala ke arah kemahuan puncak manusia yang bersifat negatif, iaitu *sensate culture* (kebudayaan yang mengagungkan hawa nafsu) (Mohd Affandi Hassan 1985). Oleh itu, anjakan paradigma harus menekankan kepada ‘fitrah’ manusia, iaitu semulajadi dengan sifat mulia dan ketuhanan (Mohd Yusof Al-Qardawi 1986). Malahan Doctrine of the Mean yang dikemukakan oleh Aristotle (384-322 S.M) juga mengemukakan teori yang sama mengenai pencapaian unggul manusia melalui pelaksanaan sifat baik (virtues) dalam diri mereka (Thomson 1955) dan menghindari amalan *sensate culture*.

KESIMPULAN

Keadaan pembangunan yang lemah di Kelantan adalah berpunca daripada manusia. Dalam usaha membangunkan negara, sumber insan yang memiliki nilai moral dan etika yang tinggi adalah sangat diperlukan. Justeru, pembudayaan etika dan keterbukaan dalam kerjasama antara parti yang berlainan fahaman politik adalah dua teras yang akan memacu pembangunan holistik Malaysia pada masa akan datang.

RUJUKAN

- Abdul Halim Ali. 2001. Leadership and Good Governance. Dlm. *Good Governance Issues and Challenges*. Samsudin Osman, Zulkurnain Hj. Awang dan Sarojini Naidu (ed.). Kuala Lumpur: Institut Tadbiran Awam Negara.
- Abdul Samad Haji Alias. 2003. Lessons to be Learnt from Enron Case: Implications on Corporate Governance in Malaysia. Public Lecture. Faculty of Business Management, Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM): 16 Disember.
- Abdullah Sanusi Ahmad. 1987. *Kerajaan, Pentadbiran dan Rakyat*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Anuar Razak. 2000. Democracy and Good Governance: An Ethical Approach. Proceedings PPA. 5th National Civil Service Conference. Good Governance: Issues and Challenges. National Institute of Public Administration (INTAN), Public Service Department Malaysia and Administrative and Diplomatic Service Association (PPTD) Malaysia, 22-24 June.
- Baglini, N.A. 2001. Ethical Behavior, Corporate Culture and Financial Services. *The Geneva Papers on Risk and Insurance*. 26(3): 367-372.
- Donaldson, L. 2005. For Positive Management Theories While Retaining Science: Reply to Ghoshal. *Academy of Management Learning and Education* 4(1): 109-113.
- Drinkard, L. 1996. Silent theft. *Restaurants and Institutions*. 106(6): 116-117.
- Ghoshal, Sumantra. 2005. Bad Management Theories are Destroying Good Management Practices. *Academy of Management Learning and Education* 4(1): 75-91.
- Gibbon, E. 1963. *The Decline and Fall of the Roman Empire*. London: Chatto & Windus.
- Gutner, T. 2005a. World Bank Environmental Reform: Revisiting Lessons from Agency Theory. *International Organization* 59: 773-783.
- Gutner, T. 2005b. Explaining the Gaps between Mandate and Performance: Agency Theory and World Bank Environmental Reform. *Global Environmental Politics* 5(2): 10-37.
- Harakah*. 2006. 1 Oktober.
- Harakah*. 2006. 8 April.
- In-Won Hwang. 2003. *Personalized Politics: The Malaysian State under Mahathir*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Ishak Shari. 1988. *Pembangunan dan Kemunduran: Perubahan Ekonomi Luar Bandar di Kelantan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Jabatan Perangkaan Malaysia. 2004. *Buletin Perangkaan Sosial Malaysia*.

- Jensen, M.C. & Meckling, W.H. 1976. Theory of the firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics* 3: 305-360.
- Khaliq Ahmad & AbulHasan M. Sadeq (ed.). 2001. *Ethics in Business and Management: Islamic and Mainstream Approaches*. United Kingdom: Asean Academic Press.
- Kulik, B.W. 2005. Agency Theory, Reasoning and Culture at Enron: In Search of a Solution. *Journal of Business Ethics* 59: 347-360.
- Majlis Perunding Ekonomi Negara. 2001. *asar Pembangunan Wawasan 2001-2010*.
- Mathews, R. 1997. Loss Prevention: It's Later Than You Think. *Progressive Grocer*. 76(2): 70-72.
- Mohammad Agus Yusoff. 1988. Federalism in Malaysia: A Study of the Politics of Centre-State Relations. PhD Thesis. University of Manchester.
- Mohd Affandi Hassan. 1985. Pengurusan, Pentadbiran dan Kepemimpinan dalam Pembinaan Tamadun Manusia. Kuala Lumpur: Pusat Pembangunan Pengurusan (PUSPA) dan Institut Tadbiran Awam Negara.
- Mohd Izani Mohd Zain. 2005. *Islam dan Demokrasi: Cabaran Politik Muslim Kontemporari di Malaysia*. Bangi: Penerbit UKM.
- Mohd Yusof Kasim, Mohd Shukri Haji Noor & Rashila Ramli. 2001. Citizen Perceptions on Good Governance: The Case of Malaysia Professionals. Dlm. *Good Governance Issues and Challenges*. Samsudin Osman, Zulkurnain Hj. Awang dan Sarojini Naidu (ed.). Kuala Lumpur: Institut Tadbiran Awam Negara.
- Mohd Yusuf Al-Qardawi. 1986. *Iman dan Kehidupan*. Shah Alam: Dewan Pustaka Fajar.
- Mohd. Salleh Abas. 1997. *Prinsip Perlembagaan dan Pemerintahan di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mustafar Haji Ali. 2005. Membina Integriti untuk Memerangi Rasuah. Dlm. *Etika dan Integriti di Malaysia: Isu dan Cabaran*. Mazilan Musa, Izal Arif Zahrudin dan Suzana Che Moin (ed.). Kuala Lumpur: Institut Integriti Malaysia.
- Nik Mustapha Hj. Nik Hassan. 1999. Jawatankuasa Keutuhan Pengurusan. Kertas Kerja Konvensyen JKP. Renaissance Palm Garden Hotel, Putrajaya, 20-21 September 1999.
- Negara Kita. 1980. *Sejarah, Pentadbiran dan Dasar Pembangunan*. Kuala Lumpur: Institut Tadbiran Awam Negara.
- Noordin Sopiee & Razali Mohamed Ali. 2001. Business, ethics and politics. Dlm. *Ethics in Business and Management: Islamic and Mainstream Approaches*. Khaliq Ahmad & Abu Hasan M. Sadeq (ed.). United Kingdom: Asean Academic Press.
- Perutusan Y.A.B Dato' Seri Abdullah Haji Ahmad Badawi .2004. Pelan Integriti Nasional 2004-2008. <http://www.iim.com.my/v2/pin/bm/index.htm>.
- Pfeffer, J. 2005. Why Do Bad Management Theories Persist? A Comment on Ghoshal. *Academy of Management Learning and Education*, 4(1): 96-100.
- Malaysia. 2006. Rancangan Malaysia Ke-9 (2006-2010). Unit Perancang Ekonomi.
- Román, S. 2003. The Impact of Ethical Sales Behavior on Customer Satisfaction, Trust and Loyalty to the Company: An Empirical Study in the Financial Services Industry. *Journal of Marketing Management*. 19: 915-939.
- S. Husin Ali. 1978. *Kemiskinan dan Kelaparan Tanah di Kelantan*. Petaling Jaya: Percetakan Abadi Sdn. Bhd.
- Schnatterly, K. 2003. Increasing Firm Value Through Detection and Prevention of White-Collar Crime. *Strategic Management Journal*. 24: 587-614.
- Sidek Baba. 2006. GLCs and Human Capital: Raising Capacity for Knowledge and Innovation and Nurture First Class Mentality. Seminar on 9th Malaysia Plan and GLCs "Empowering GLCs Up The Economic Value Chain". Putra world Trade Centre, Kuala Lumpur: 6-7 Julai.
- Sridharan, U.V., Dickes, L. & Caines, W.R. 2002. The Social Impact Of Business Failure: Enron. *Mid-American Journal of Business*. 17(2): 11-21.
- Steidlmeier, P. 1992. *People and Profits: The Ethics of Capitalism*. New Jersey: Prentice Hall.
- Sulaiman Mahbob. 2005. Pelan Integriti Nasional. Dlm. *Etika dan Integriti di Malaysia. Isu dan Cabaran*. Mazilan Musa, Izal Arif Zahrudin & Suzanna Che Moin (ed.). Kuala Lumpur: Institut Integriti Malaysia.
- Thomson, J.A.K. 1955. *The Ethics of Aristotle. The Nicomachean Ethics*. Translated. Penguin Classics.
- Unit Perancang Ekonomi. 1986. *Rancangan Malaysia Ke Lima 1986-1990*.
- _____ 1991. *Rancangan Malaysia Ke Enam 1991-1996*.
- _____ 2006. *Rancangan Malaysia Ke Sembilan 2006-2010*.
- _____ 2001a. *Eighth Malaysia Plan 2001-2005*.
- _____ 2001b. *Kajian Separuh Penggal RMK 8, 2001-2005*.
- _____ 2004. *Kualiti Hidup Malaysia*.
- _____ Zarinah Anwar. 2005. Etika dan Keuntungan: Satu Keseimbangan. Dlm. *Etika dan Integriti di Malaysia. Isu dan Cabaran*. Mazilan Musa, Izal Arif Zahrudin dan Suzanna Che Moin (ed.). Kuala Lumpur: Institut Integriti Malaysia.
- Suhana Bt Saad
Pusat Pengajian Sosial, Pembangunan dan Persekitaran
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
UKM
43650 Bangi
Selangor.
e-mail: suhana@ukm.my
- Suraiya Bt Ishak, Ph.D.
Pusat Pengajian Sosial, Pembangunan dan Persekitaran
Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan
UKM
43650 Bangi
Selangor.
e-mail: suraiya@ukm.my

